

PROF.DR.FAHRETTİN KIRZIOĞLU'NUN HAYAT HİKAYESİ

Dr. Sinever Esin DAYI*

Mehmet Fahrettin **Kırzioğlu**, Kars-Kaleiçi Mahallesi'nde "Kars Kalesi Dizdarı" olan Ana-Dedesi Dağıstan'da (Komuk-Eli'nin) "Congutay" kesiminden gelen Kırzioğullarından Mehmet Derviş Efendi ile Evliyâ-Câmii Mütevellî ve İmâmı Müderris Yemenhalifeoğlu (Hâfız Hoca da denen) Muhyiddîn Efendi kızı Hesnâ-Hoca'nın oğlu olup; 10 Mart 1917 yılında Kars'ın Susuz ilçesine bağlı Mamaş (Yeni adı Kırçiçeği) köyünde doğmuştur.

Kırzioğlu Mehmet Derviş Efendi, oğlunun doğumunu Kur'an-ı Kerim'in son sayfasının yan tarafına şöyle not düşmüştü: "Oğlum Fahrettin 25 Şubat 1332 Cumartesi günü sabaha karşı Mamaş'ta Dülgar Ali Ağa'nın misafir odasında dünyaya geldi".

Sayın **Kırzioğlu** da yıllar sonra aynı sayfaya şu notu düşecektir; "10 Mart 1980 Pazartesi sabahı 63 yaşına başlıyorum. Kısmet olursa 73 ve 83 yaşımı da idrak ederim. Fahrettin."

Anadedesi Yemen Halifeoğlu Molla-Muhyiddîn Efendi, 1875-1885 tarihleri arasında Kars Evliya Camii'nde müezzinlik yapmış olup; 1878'de Rusların eline geçen Kars şehrinden sayıları 18.000'i aşan Türklerin yeni sınırın ötesine yani Anadolu'ya göçmelerine rağmen; Kars'ta kalarak, şehre gelen ilk Osmanlı Şehbenderi'nin öğütlerine uyarak hizmet etmiştir. Camideki görevinden başka, erkek çocukları Evliya Camii Medresesi'nde okutmuş; evinde de, annesi Sona Hoca ve hanımı Kıymet Hoca ile kızları Hesnâ Hoca vasıtasıyla kız çocuklarını okutarak, şehirdeki Türklerin Rus ve Ermeni okullarına muhtaç olmalarına engel olunmuştur.

Molla Muhyiddîn Efendi, Kars Şehbenderliği ile ilişkilerini devam ettirmiş; Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Cemiyeti, Hicaz Demiryolu için Karşlıların yardımında bulunmaları, Kars'ta "Neşr-i Maarif Cemiyeti" Şubesi'nin açılması gibi milli hizmetlerde bulunmuştur. Kazan Türkçesi'ne de vakıf olan Molla Muhyiddîn Efendi, Gaspıralı İsmail Bey ve Azerbaycanlı Türklerin neşriyatını takip ederek; çevresinin aydınlatılmasında ve bilgilendirilmesinde büyük rol oynamıştır. Eğitim gören tüm kız ve erkek öğrencilere her fırsatta; "En büyük muradımız, şu Kars'ın

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü.

Kal'ası'nda şanlı Al Bayrağımızın çekilip dalgalandığını görmektir” diyerek, milli duygu ve idealini aşlamıştır.

1 Kasım 1914'de, Ruslar, Kafkas sınırında saldırıya geçtiklerinde, Çarlık Ordusunda çalışan ve Kazanlı bir Türk olan kumandanın sıkı tavsiyesi ve Kars Garnizonu'nun Alman olan komutanının yardımları ile, Kars şehrinde bir avuç kalan Türk halkı, yollardan uzak dağ köylerine çekilirler. 1914 Kasım'ın da, şehirdeki bütün Türkler gibi **Kırzioğulları** da dağ köylerine çekilerek; Susuz (Cılavuz) Bucağı'nın Mamaş Köyü'ne yerleşmişlerdir. Dedesi Asker Ağa'nın tek oğlu Mehmet Halife'nin ilk çocuğu olan **Kırzioğlu**, çok küçük yaşta annesini ve babaannesini kaybeder ve dedesi tarafından büyütülür. Şehirde kalan babası, Ermenilerle yapılan çete muharebelerine katılarak, Kars ile Mamaş Köyü arasındaki irtibatı sağlamıştır.

Kırzioğulları gibi diğer ahalide, 25 Nisan 1918'de Kars'ın kurtuluşu üzerine evlerine dönerler. Ancak “Mamaş” köyünün **Kırzioğlu**'nun daima hayatında çok önemli ve özel bir yeri olmuştur. O bir zamanlar yazılarında “**Mamaşlı M.Fahrettin**” mahlasını kullandığı gibi, karşısındaki insana duyduğu memnuniyeti ifade etmek ve onu da memnun etmek için hâlâ “Seni Mamaş'a götüreceğim” demektedir.

Babadedesi Şerifoğlu Askeraga, şimdiki Arpaçay Kazası'nın Başgedik Bucağı'nın Şüregel Kazası'nın Gorhana Köyü ileri gelenlerinden kalabalık **Kırzioğlu** ailesinden olup; ağabeyi Aşık İsmail “Mehralı Bey Atlıları”ndan ve yüzbaşı rütbesiyle 93 Savaşı'nda Ruslarla çarpışmış; sivil halkın, Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın askerlerine ve Gönüllü Atlılara yardımlarını iletmekle büyük hizmetlerde bulunmuştur.

Kırzioğlu'nun hayatında kendisini büyüten ve çok emeği geçen Asker Dedesi'nin de çok özel bir yeri vardır. Çünkü Kars'ın esaret günlerini ve Kars'ın iki kerre kurtuluşunu “Zalim Moskofun ve Ermeni'nin yaptıkları zulümlerini” ondan dinlemiş; her yıl milli bayramları dedesinin elinden tutarak izlemiştir. Askerlerimizin geçişini yaşlı gözlerle izleyen dedesine niye ağladığını sorduğunda dedesi;

“Ah yavrum, Allah bizi bu askerin ayak tozuna kurban etsin. Eğer bunlardan bir bölük, 34 (1918) baharında bu Kars'ta olsaydı, Ermeni bize o zulümleri edemezdi. Bu caddelerden kâfir Moskof'un saldat ve kazaklarının alay çalgısı (bando) ile geçişini, bizler evimizin önünden işitip duydukça yüreğimiz kan ağlardı. Şu gördüğün Al-bayrağı görmek için biz “Cülûs-i Hümayûn”ları ve Bayramları bekler de, buradaki Şehbenderhâne'nin önünde yer alırdık. Mevlaya bin kerre şükürler olsun ki, 40 yıllık hasret ve esirlikte yüzü gözü “persi-pers” olan

şu gaziler ocağı, şehidler yatağı Mübarek Kars'ı, yine Türkiye'ye kavuşturdu" demiştir. Tüm bu sözler, onda güçlü milli hislerin uyanmasına sebep olmuştur.

Kırzioğlu'nun çocukluğundan beri, 40 yıllık Rus esaretini yaşayan Rus ve Ermeni zulmü gören, Anavatan'a katılmak için milli mücadele veren ve her biri canlı tarih sayılan aile ve çevresindeki diğer büyüklerinden dinledikleri; onun, milli hislerini güçlendirmiştir. Bu nedenle de, çok erken yaşlarda doğup-büyüdüğü Kars'ın tarihi, kültürü ve coğrafyası ile ilgilenmiş araştırmalar yapmıştır. Önceleri bölgesel olarak başladığı çalışmalarını, daha sonra genel Türk tarihine ve kültürüne yaymıştır.

Kırzioğlu'nun ilk yayın hayatı, 17 yaşında iken Kars Halkevi Dergisi olan "Doğuş"un 14. sayısında 1 Aralık 1934 yılında "**Kars'ta Edebiyattan**" başlıklı yazısı ile başlamıştır. Onun Türk Tarihi ve Türk Edebiyatı'na olan ilgisi, kendisini o tarihten itibaren Türk Dili ve Tarihi üzerine bilimsel çalışmalara yöneltmiştir. "Doğuş" dergisinde, 1939 Haziran'ından itibaren Kars tarihi, kültürü ve önemli şahsiyetleri ile ilgili yazıları yayınlanmıştır.

Halası Safiye Hoca'dan eski yazıyı öğrenen ve Kur'an-ı Kerim dersleri olarak Hatim indiren **Kırzioğlu**; 1923 yılında Kars'ta Numûne Mektebi'nde başladığı ilk tahsilini, 1928 yılında İsmet Paşa İlkokulu'nda tamamladı. 1931 yılında da Kars Ortaokulu'ndan mezun oldu. O tarihlerde henüz Kars'ta lise olmadığı için, lise tahsilini Erzurum'da "Erzurum Lisesi"nde, ücretli-yatılı olarak 1934 yılında tamamladı. 28.7.1934-30.7.1935 tarihleri arasında bir yıl Zarşat'ta "Arpaçay Maliye Tahsil Müfettişliği" görevinde bulundu. Bu görevi esnasında kendi atıyla - **Kırzioğlu** çok iyi at binen ve kayak yapan aktif bir kişidir- Subatan'dan Bacıoğlu Yaylası ve Anı Köyü'nden Kâmo Köyü'ne kadar 96 köyü dolaşarak Folklor ve Halk Edebiyatı ile ilgili araştırma ve derlemeler yapmıştır. 1935-36 yıllarında İstanbul Tıp Fakültesi'nde okuyan **Kırzioğlu** ailevi sebepler nedeniyle Kars'a geri dönerek; 29.6.1936-30.4.1937 tarihlerinde on ay kadar, Kars Posof Merkezi'nin kazası Digor'da "Hususi Muhasebe Tahsil Müfettişi" olarak görev yapmıştır.

İlk askerliğine, 1937 Mayıs'ında alınan ve Yedek Subay Okulu'ndaki bir yıllık eğitim sonrası Topçu Yedek Subayı olarak 1938 yılında Sarıkamış'ta yapan **Kırzioğlu**, altı aylık kıta hizmeti sonrası 1938 Ekim'in de terhis oldu. 1938-41 yıllarında Kars Lisesi'nde Türkçe Yardımcı Öğretmenlik yaptıktan sonra, 1941 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne girmiştir. İkinci askerliğini, 1943-44 yıllarında yine Sarıkamış'ta yapan **Kırzioğlu**, ilk askerliği ile birlikte toplam 35 ay askerlik yaparak; Topçu Teğmen olarak terhis olmuştur. Askerlik sonrası tekrar yüksek tahsiline dönen **Kırzioğlu**, Mart 1946 yılında İstanbul Üniversitesi'nden mezun olmuştur.

Aile, 1943 yılına kadar, soyadı kanunu ile alınan “**ÇELİK**” soyadını kullanırken; 9.11.1943 tarihinde mahkeme kararı ile “**KIRZIOĞLU**” soyadını almıştır.

Bu soyadının nereden geldiği hakkında bilgi ise, Sayın **Kırzioğlu**'nun ifadesine göre şöyledir; beş göbek ötesi dedesi olan Şerif Ağa, başının ön kısmında bir tutam kıvr saçlı doğur. Bu özelliğinden dolayı ona “**Kırzı Şerif**” adı verilir. Aile, o günden beri **Kırzılar**, **Kırzioğulları** lâkâbıyla anılır. İşte bu nedenle de; aile, bu lâkâbı soyadı olarak alır.

Yine, **Kırzioğlu** tarafından; Erzurum'da 1230 tarihli bir vakıf kitâbesinde; Bayburt'ta Aşağı **Kırzı** ve Yukarı **Kırzı** isimli iki köyün olduğu; “**Kırzı**” isminin çok eskiden beri kullanılagelindiği belirtilmektedir.

Kırzioğlu, 1934'den 1954'e kadar Sarıkamış, Kağızman, Kars Merkez, Çıldır, Ardahan, Iğdır, Tuzluca, Digor ve Göle'yi dolaşarak tarih, folklor, halk edebiyatı araştırma ve derleme çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmalarını Dedesi Molla Muhyiddîn Efendi'den kalan Kars üzerine söylenmiş şiirlerin toplandığı defterlerle birleştirerek, 1958'de “**Edebiyatımızda Kars**” adlı eserini yayınlamıştır.

1948-51'de Kars Lisesi'nde, 1951-57 yıllarında Diyarbakır'da Ziya Gökalp Lisesi'nde ve bir müddet de Diyarbakır Öğretmen Okulu'nda, Tarih Öğretmenliği yapmıştır.

Diyarbakır'da iken bölgenin tarihi ile yakından ilgilenen **Kırzioğlu**, Kürtlerin soyu ile ilgili ilmi çalışmalar yapmıştır.

İlmi araştırmalarının yanında, şehrin kültür hayatı ile ilgilenen **Kırzioğlu**, Diyarbakır Turizm ve Tanıtma Derneği'ni kurduğu gibi, “**İç Oğuz**” ve “**Kara Amid**” dergilerini de yayınlarak Diyarbakır'ın yayın hayatını da renklendirmiştir.

Yine o tarihlerde Diyarbakır'da yayınlanan “**Yeni Şark**”, “**Şark Postası**” ve “**Yeni Diyarbakır Sesi**” gazetelerinde tefrika halinde yayınlanan makaleleri diğer ilmi faaliyetlerinin de haberleri yer almıştır.

Diyarbakır'da henüz lisede tarih öğretmeni iken, uzun yıllarını vererek hazırladığı 640 sayfalık “**Kars Tarihi**” adlı ilmi eserini 1953 yılında yayınladı. Bu arada, İstanbul'da yayınlanan ve bir sanat ve edebiyat dergisi olan “**İstanbul**” dergisinde de, ilmi araştırmaya dayanan çalışmaları yayınlanmaktaydı. **Kırzioğlu** Diyarbakır'da iken öncülüğünde kurulan “**Diyarbakır Milliyetçiler Derneği**”ne eşikle birlikte üye olmuştu.

Kırzioğlu, henüz Diyarbakır'da iken, Türk Tarihi'nin yanında Türk Dili ve Folklorü ile ilgili yaptığı çalışmalarından dolayı, 17 Eylül 1953'te Türk Dil Kurumu üyeliğine seçilmiştir.

1957 yılında Adapazarı Lisesi'ne tayin olan **Kırzioğlu**, 1961 yılına kadar Arifiye Öğretmen Okulu'nda Tarih Öğretmenliği yapmıştır.

1961 yılında Ankara'da "Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu"nda Şube Müdürü olarak görev yaptı. **Kırzioğlu**, bir ara Devlet Planlama Teşkilatı Sosyal İşler Dairesi'nde ve Devlet Bakanlığı Özel İstatistiki Bilgiler Grubu'nda Tarih Araştırmaları Uzmanı olarak çalıştı.

1966'da Milli Eğitim Bakanlığı Arşiv Dairesi'nde Müdür Yardımcısı olarak çalışan **Kırzioğlu**, Türk Ansiklopedisi'nde de uzman olarak çalışarak, bu Ansiklopediye değerli birçok yazılar yazmıştır.

Bu arada İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü'nde Hocası Prof.Dr.Akdes Nimet KURAT ile doktora çalışmalarını sürdüren **Kırzioğlu**, 1967 yılında "**Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)**" konulu doktorasını tamamladı.

Kısa bir sürede olsa siyasetle ilgilenen **Kırzioğlu**, 1967 yılında memleketi olan Kars'ta, Adalet Partisi'nden milletvekili adayı olmuş; ancak kazanamamıştır. Bu tarihten sonra da, bir daha siyasetle ilgilenmemiştir.

1967 tarihinde Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne Öğretim Görevlisi olarak girdi. Doçentlik Dil Eğitimi için 1972-73 yıllarında Fransa'da bulunan **Kırzioğlu**, 1975 yılında "**Kür ve Çoruh Boylarında Kıpçaklar ve Atabek Beğliği**" adlı tezi ile Ortaçağ Kürsüsü'nde "Doçent" oldu.

1976-1983 yılları arasında, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi'nde Tarih Bölümü Başkanlığı yaptı.

1982 yılında "**Ani Şehri Tarihi**" adlı tezi ile Profesör olan **Kırzioğlu**, 1982-84 yıllarında "Dışişleri Bakanlığı Araştırma Dairesi'nde Arşiv Uzmanı" olarak çalışarak 1984 yılında Atatürk Üniversitesi'ndeki görevinden kadrosuzluk nedeniyle ayrıldı.

1984-90 yıllarında Ankara'da Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Tarih Bölümü'nde görev yapan **Kırzioğlu**, 16 Mayıs 1985'te Gazi Üniversitesi'nden emekli oldu. Aynı Üniversite'de 1 Ocak 1986-31 Aralık 1986 tarihleri arasında sözleşmeli Profesör olarak çalışmıştır. Ekim 1987- 31 Mayıs 1990 tarihleri arasında da ücretli öğretim üyesi olarak görev yaparak; 1990 yılında buradaki görevini tamamlayarak yaş haddinden emekli olmuştur.

Mükemmel derecede eski yazıyı okuyan ve “Arşiv Uzmanı” olan **Kırzioğlu**, Fransızca, İngilizce ve Farsça bilmektedir.

Kırzioğlu'nun kalemi ilk eline aldığı 17 yaşındaki araştırma yazma ve anlatma tutkusu, hiç azalmadan devam etmektedir. Engin bilgisi ve güçlü hafızasından dolayı “**Ayaklı Kütüphane**” ve konferanslar vermek amacıyla çok seyahat ettiğinden dolayı da “**Evlîya Çelebi**” gibi unvanların yakıştırıldığı **Kırzioğlu**, Ankara'da Nenehatun'daki mütevazî ve adeta kütüphane olan evinde, kitap ve makale yazımı yanısıra, ulusal ve uluslar arası konferanslara katılımı ile bilimsel çalışmalarını hâlâ sürdürmektedir

Binlerce cilt ki, en az 25.000.000 cilt olan şahsi kütüphanesindeki kitaplarının bir kısmını 1986 yılında Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Araştırma Kütüphanesi'ne, ve Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Kütüphanesi'ne; bir kısmını, 2002 yılında Kafkas Üniversitesi'ne, Başbakanlık Devlet Arşivlerine, Azerbaycan, Özbekistan Türkmenistan gibi Türk Cumhuriyetleri Üniversitesi'ne bağışlamıştır. Kütüphanesinin büyük bir kısmı halen Nenehatun'daki evinde mevcuttur.

Yazıya dökülerek basılan çok sayıdaki kitap ve broşürün yanında sayısız konferans ve sempozyumlara katılan **Kırzioğlu**, şüphesiz sayısız plaket almıştır. Ama, onu en çok memnun eden ve gururla gösterdiği bir özel plaket vardır. 21-26.12.1998 tarihleri arasında düzenlenen 1998 Milletlerarası Dede Korkut Kollokyumu'nda Bakü Devlet Üniversitesi tarafından, hayatını Dede Korkut, araştırmalarına adanmış için “Sayın **Prof. Dr. M.Fahrettin Kırzioğlu**'na verilen Dede Korkut Adına Hamid Araslı Plaketi”dir.

Yine **Kırzioğlu**'nu onurlandıran ve Kars'ın tarihi, edebiyatı, kısaca kültürüne yaptığı önemli hizmetlerden dolayı, taltif edilmesinin bir işareti olarak; şu anda babaevinin bulunduğu caddeye Kars Belediyesi'nce 1986 yılında “**Prof.Dr.M.Fahrettin Kırzioğlu Caddesi**” adının verilmesidir.

Kırzioğlu'nun adı, ayrıca Rize ve çevresi hakkında yaptığı önemli tarihi hizmetlerinden dolayı, Rize'de bir caddeye de verildiği gibi, Rize Belediyesi **Kırzioğlu**'na “Fahri Hemşehrilik” unvanı da vermiştir.

Kırzioğlu, Türk tarihi ve dili çalışmalarının yanında, diğer kültürel faaliyetlere katkıda bulunmuştur. Mesela 1964 yılında konusu ve malzemeleri **Kırzioğlu** tarafından temin edilen ve ünlü Şair Necip Fazıl Kısakürek tarafından yazılan “Kanlı Sarık” adlı bir tiyatro eseri “1064-1964 Selçukluların Kars'ı Fetihlerinin 900.Yıl Dönümü” kutlamaları dolayısıyla Kars'ta sahneye konulmuştur.

Bu eser, zamanın Kars Belediye Başkanı olan ve **Kırzioğlu**'nun ortaokul arkadaşı olan Rahmetli Arif Taşçı tarafından maddi olarak desteklenmiştir. Ayrıca

bu eserdeki karakterlerden Kuzucu Mehmet de, **Kırzioğlu**'nun babasıdır. **Kırzioğlu**'nun "M.Kuzu" mahlası kullandığı da hatırlanırsa, bu ismi kullanması bir tesadüfi olmasa gerek.

Sosyal ve kültürel hayatta da aktif olan Kırzioğlu, birçok dernek ve cemiyetin kurucu, yöneticisi ve üyesi olarak faaliyette bulunmuştur. Mesela; Kars Turizm ve Tanıtma Derneği, İstanbul-Kars Lisesi'nde Yetişenler Derneği, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü, Selçuklu Fethini Kutlama Komitesi, Türk Ocakları (görev yaptığı çeşitli yerlerde şubeleri), Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Folklor Derneği, Diyarbakır Milliyetçiler Derneği, Diyarbakır Turizm ve Tanıtma Derneği, Malazgirt Fetih Abidesini Yaptırma Derneği, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu, Türkiye-Azerbaycan Dostluk Derneği gibi.

Kırzioğlu'nun ilk eşi olan Nebahat Hanım 1918 İstanbul doğumlu olup, Binbaşı Kâzım Göksel ve Macide Hanım'ın kızları idi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olan Nebahat Hanım, Coğrafya öğretmeni olarak 1946'da Kars Lisesi'ne tayini çıkmıştı.

15 Mart 1949'da Nebahat Hanım ile evlenen **Kırzioğlu**'nun (1950) Mehmet İlgar, (1951) Kâzım Dede Korkut, ve (1956) Seyfettin Kürşat isimli üç oğlu vardır. Büyük oğlu Prof. Dr. M.İlgar, Kırzioğlu, Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nde öğretim üyesidir. Ortanca oğlu Dede Korkut Kırzioğlu, Ankara Tarım İl Müdürlüğü'nde Yüksek Ziraat Mühendisi olarak görev yapmaktadır. Küçük oğlu S.Kürşat Kırzioğlu ise Ankara'da özel bir şirkette tercüman ve proje koordinatörü olarak görev yapmaktadır. İlter, Berkin ve Aybike isimli üç tane torun sahibi olan **Kırzioğlu**, 4 Mart 1986'da eşi Nebahat Hanım'ı kaybetmiştir.

9 Şubat 1988'de, 1939 Bayburt doğumlu, İsmail Bey ve Atiye Hanım'ın kızları olan Ziraat Mühendisi Prof Dr. Neriman Görgünay Hanım ile evlenen **Kırzioğlu**, 2000 yılında Neriman Hanım'dan boşanmıştır.

4'ü erkek (M.Fahrettin, M.Cemal, Celal (rahmetli) ve Ali (rahmetli)), 6'sı kız (Refika, Meliha, Gülçiçek Afet, Sefahat Gülen, Yıldız ve Ülker) toplam 10 kardeşi olan **Kırzioğlu**, oldukça kalabalık ve aile bağları kuvvetli bir aileye sahiptir. Tüm hayatı boyunca sağlığına dikkat etmiş olmasına rağmen ölümünden altı yıl önce sağlığı bozulmaya başlamış olup, yaklaşık 87 yıllık bir ömür 10 Şubat 2005 tarihinde sona ermiştir. Sayın aile büyüğümüze Allah'tan rahmet dileriz.